

*Сергій Водотика (Херсон)***ВИПЕРЕДЖАЮЧИ ЧАС**

Бути «сучасною» людиною нелегко, особливо в часи соціально-політичних змін. Досить складно побачити в сум'ятті сьогодення обриси майбутнього. Історикам, які зазвичай мають справу з минулим, це ще важче. Ознакою дійсного професіонала є відчуття викликів часу майбутнього, оскільки саме майбутнє, наступні покоління дадуть оцінку доробку наших сучасників. У цьому сенсі можна бути спокійним за спадщину та учнів Станіслава Владиславовича. Вони завжди будуть сучасними.

Чому так? Звідки така впевненість? Адже нові реалії змушують історичну науку і вітчизняних істориків змінюватись – уточнювати чи переглядати свої погляди, розробляти нові проблеми, доводити суспільству і колегам свою значущість, своє право досліджувати минуле. Все це так, але водночас нові часи підтверджують спроможність дійсних науковців давати відповіді на виклики часу, вірність їх поглядів і оцінок, врешті решт – правильність життєвого шляху. За нашим переконанням, усе це безпосередньо стосується нашого шановного вчителя. Причин такого стану речей багато, але деякі з них заслуговують на увагу.

В першу чергу наголосимо на етосі науки. Дотримуватися його було, є і завжди буде важко. Станіслав Владиславович у цьому сенсі є Рицарем Науки.

Автор познайомився зі Станіславом Владиславовичем на сьогодні вже в далекому 1980 р. Йшлося про навчання в аспірантурі. Після узгодження проблеми дисертації з'ясувалось, що власне місця в аспірантурі немає. Проте С.В.Кульчицького це обходило – за його допомогою документи були прийняті та навіть зроблена своєрідна «протекція». «Я переговорив із заступником директора інституту А.В.Санцевичем, – сказав він дещо спантеличеному кандидату в аспірантуру. – Не хвилюйтесь, Ваші знання добре перевірять на іспиті, щоб мати всі підстави рекомендувати в аспірантуру». Іншими словами, надавався шанс поступити до нього в аспірантуру – справа була в умінні використати цей шанс з користю для справи. Знання, вміння працювати, сумління – нічого екстраординарного.

Аналогічно при виборі теми дисертації. Природне бажання аспіранта взяти вузьку тему з гарантією своєчасного захисту викликало у керівника своєрідну реакцію. Станіслав Владиславович погодився дещо звузити проблему дослідження (замість вивчення змін соціальної структури суспільства 1920-х років зупинились на змінах у селянстві). Аргументами стали не труднощі реалізації задуму керівника, а аналіз особливостей джерельної бази та стан розробки проблеми. Лише такі, власне наукові, аргументи бралися до уваги в процесі спілкування. Своєрідне кредо С.В.Кульчицького щодо молодих науковців було висловлено публічно на засіданнях відділу.

Восени 1982 р. відділ обговорював наслідки участі у Всесоюзній науковій конференції в Донецьку, присвяченій змінам соціальної структури. На ній я виступив з повідомленням, за змістом якого був звинувачений у «буржуазному націоналізмі». У публічній дискусії довелось доводити правильність власних розрахунків і убогість закинутих звинувачень охоронців сталінізму. «Старожили» відділу закинули С.В.Кульчицькому те, що він дає аспірантам досліджувати надто складні теми. Станіслав Владиславович іронічно на це зауважив: «Молоді люди ще не знають, які теми прості, а які складні. Тому можуть (читай – мають) виконати складне завдання». Тоді ж одна хитрувата співробітниця, бажаючи підлеститися перед начальством, порівняла аспіранта з «лучом света». Реакція керівника була миттєвою: «А хто тогда “темное царство”?»

Коли в квітні 1983 р. на відділі обговорювали мою кандидатську дисертацію була висловлена пропозиція «номінувати» її на докторську з огляду на якість, яку забезпечив керівник. Станіслав Владиславович скромно зауважив, що не слід позбавляти молоду людину нагоди захищатись вдруге, а його – можливості бути науковим консультантом докторської дисертації.

Вимогливість до себе і до учнів не заперечує, а передбачає толерантність і повагу. Ці риси органічно притаманні Станіславу Владиславовичу. Такому керівнику соромно подати неякісну продукцію з огляду на те, що сам він постійно й наполегливо працює. Найкращий час для консультації – неділя, в бібліотеці. Цю пораду ми передаємо новим поколінням аспірантів. Спілкування з «шефом» найкраще виходить саме в наукових стінах – архіві, бібліотеці, кулуарах конференцій. У таких випадках його аура органічно зливається з духом приміщення. Канва розмови розриває час – через звичайний дріб'язок «повсякденності» відчуваєш дух пошуку істини як осягнення людського духу, майже за Гегелем. Йдеться не про заперечення звичайного буття – ні. Просто в сум'ятті речей матеріальних прориваються речі та думки ідеальні, що власне й роблять людину людиною.

Вийшло так, що на сьогодні вже моя дочка приходиться за порадами до Станіслава Владиславовича. І ставлення метра науки до студента-історика традиційне – доброзичливе та вимогливе, батьківське й іронічне.

Добрий, істинно одеський, гумор С.В.Кульчицький зберіг як невід'ємну рису вдачі, як зброю у боротьбі з фанфаронством, як засіб приведення у відповідність амбіції та амуніції. Характерний приклад. Взимку 1981 р., саме в час введення в Польщі військового стану, я приїхав в ЦСУ СРСР у пошуках дозволу скористатись неопублікованими відомостями гніздово-динамічних переписів 1927 і 1929 рр. щодо динаміки «куркульських господарств». Пихатий «начальник 1-го сектору» відмовив у дозволі. За порадою досвідченої секретарки наступного разу я привіз до Москви офіційного листа, що матеріали потрібні для опрацювання теми за завданням ЦК КП(б)У. До речі, підпису на ньому С.В.Кульчицький довго добивався у директора інституту. Отримавши необхідні матеріали, я з гордістю продемонстрував керівникові статистичні «простирадла»,

з яких виходило, що влітку 1929 р. в УРСР «куркульських» господарств було 1,9%. Станіслав Владиславович уважно продивився нескінченні рядки статистики щодо соціальної динаміки селянства, посміхнувся і сказав: «Не ту статистику Ви знайшли, Сергію. Вам сьогодні потрібні цифри Постишева, якщо бажаєте захиститись». Природно, що у даному випадку я поради не послухав, за що мав чималий клопіт. Очевидно, що не вистачило майстерності використати знайдені відомості у відповідності з реаліями часу. Тим самим зіпсував мужність статистиків 1920-х років, допомогу керівника, не зумів наблизитись до правдивої реконструкції історії.

Щодо відчуття часу істориком. Не випадково Станіслав Владиславович полюбляє праці античних істориків та філософів, фантастику. Очевидно, це дає змогу передбачати майбутнє. Це виявляється буквально в усіх аспектах його праці. Передусім у праці науково-педагогічній.

Вийшло так, що в кінці 1980-х я відійшов від аграрної тематики, захопившись долею істориків 1920-х років. Все почалось з особової справи академіка М.Є.Слабченка в Державному архіві Одеської області, на яку не звертали увагу дослідники. Коли в 1997 році прийшов до Станіслава Владиславовича з текстом монографії про історичну науку 1920-х років, то почув єдиний докір за неквапливість у праці. Мені не довелося пояснювати причину зміни дослідницьких уподобань – часи докорінних соціальних змін потребували аналізу досвіду поступу історичної науки в періоди політичної трансформації. Відчуття соціального часу і довіра до учнів, яка зобов'язує і надихає. Сьогодні, коли маю своїх аспірантів, розумію глибину цієї простої формули.

Час історичний перегукується з часом астрономічним, але зберігає свою самодостатність. Мій Вчитель у всі часи доводив свою самодостатність – самодостатність Історика, Людини, Громадянина. Врешті, його можна назвати і творцем часу – сьогоднішнього, завтрашнього і ще більшою мірою післязавтрашнього.